

Abdülkadir Geylani Hazretleri'nin Fütuhu'l-Gayb İsimli Eserinde Yer Alan İşari Tefsir Örnekleri

Prof. Dr. Abdullah Demir¹

Özet

Bu çalışmada ilk olarak işari tefsirin tanımı, delilleri ve ölçüleri ele alınmıştır. Daha sonra Abdülkadir Geylani'nin Fütuhu'l-Gayb isimli eserinde yer alan işari tefsir örneklerine yer verilmektedir. İşari tefsire tasavvufi tefsir ya da sufi tefsir de denilmektedir. Çoğunlukla tasavvuf yolunda giden insanlar işari tefsiri kullanmışlardır. Abdülkadir Geylani de bu mutasavvıfların en meşhurlarından birisidir. Bu sebeple onun işari tefsir örnekleri tefsir literatürü açısından önem ifade etmektedir.

Anahtar Kavramlar: İşari tefsir, sufi tefsir, tasavvufi tefsir, Abdülkadir Geylani, Fütuhu'l-Gayb

Examples of Isari Tafsir in Abdülkadir Geylani's Fütuhu'l-Gayb

Summary

In this study, firstly, the definition, proofs and measures of ishari tafsir are discussed. Then, the examples of tafsir in Abdülkadir Geylani's work named Fütuhu'l-Gayb were examined. Ishari tafsir is also called sufi tafsir or sufi tafsir. Mostly, people who follow the path of Sufism have used ishari tafsir. Abdulkadir Geylani is one of the most famous of these Sufis. For this reason, his ishari tafsir examples are important in terms of tafsir literature.

Keywords: Ishari tafsir, sufi tafsir, mystical tafsir, Abdulkadir Geylani, Futuhu'l-Gayb

¹ Nile University of Nigeria, abdullahdemir2755@gmail.com

I.Giriş

Kur'an, ilk nazil olmaya başlamasından itibaren inanan-inanmayan her kesimden insanın büyük ilgisiyle karşılaşmıştır. Her devirde ve her kesimden insan Kur'an'da kendisine hitap eden yönler bulmuştur. Esas itibariyle tefsir çeşitlerinin ve farklı tefsir metodlarının buradan kaynaklandığı söylenebilir. Bu tefsir türlerinden birisi de işari tefsirdir. İşari tefsir, sufi ya da tasavvufi tefsir olarak da isimlendirilmekle birlikte, aralarında bir kısım farklar da bulunmaktadır. Başlangıçta sufi tefsir ile işari tefsirin aynı olduğu düşünülmemektedir. Ancak zamanla işari tefsir tasavvufi tefsir olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Sufi ya da tasavvufi tefsir, işari tefsirin bir bölümüdür.² Bu sebeple tasavvufi tefsir sayılmayan işari tefsirler de bulunmaktadır.

İşari tefsirle ilgili olarak farklı ilim adamları tarafından yapılan tanımlar hemen hemen aynıdır: “(İşari tefsir), Kur'an'ın süluk ve tasavvuf erbabının zahir mana dışında kalan gizli işari manalarla yorumlanmasıdır. Zahir mana ile işari mananın birbirine uygun olması gerekir.”³; “Yalnız süluk erbabına açılan ve zahir mana ile bağdaştırılması mümkün olan bir takım gizli anlamlara ve işaretlere göre Kur'an'ı tefsir etmektir. Bu tefsir sufinin öncel fikirlerine dayanmaz. Bulduğu makama göre kalbine doğan ilham ve işaretlere dayanır”⁴; “İşari (Sufi) tefsir ise, zahir manası ile bağdaştırılabilen, süluk erbabının bilebileceği bir takım anlamlara ve işaretlere göre Kur'an'ı tefsir etmektir... Müfessir bulunduğu makamda içine doğan ilham ve işaretlerle ayetleri manalandırmaya çalışır.”⁵ Görüldüğü üzere yukarıda ifade edilen tasavvufi tefsir dışında kalan işari tefsirler bu tanımların dışında kalmaktadır. Bu sebeple daha geniş şekilde işari tefsir, gerekli donanıma sahip ehliyetli kimseler tarafından ayetin zahir manasına aykırı olmayan bir takım gizli anlamlara ve işaretlere göre Kur'an'ı tefsir etmek şeklinde tanımlamak daha doğru olsa gerek.

II.İşari Tefsirin Delilleri

İşari tefsirin doğruluğuna Kur'an'dan, hadislerden, sahabelerden ve diğer alimlerden çok sayıda delil bulunmaktadır.

² Muhammed Çelik, “İşari Tefsirin Sınırları ve Elmalılı Hamdi Yazır'da İşari Tefsir”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Diyarbakır 2002, c. 4, S. 2, s. 3.

³ Muhammed Abdulazim ez-Zerkani, *Menahilü'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, Kahire, s. 78.

⁴ Süleyman Ateş, *İşari Tefsir Okulu*, Ankara 1974, s. 19.

⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Ankara 1988, c. 2, s. 9.

A.Kur'an'dan Deliller

Genel olarak geçmiş kavimlere ve onların akıbetlerine yönelik olarak Kur'an'da anlatılan kıssaların zahiri anlamı, geçmiş ümmetlerin başından geçen olayların anlatılmasıdır. Buna karşılık bu kıssaların işari anlamı, daha sonra gelen insanların ibret almaları ve öncekilerin yaptıklarını yapmamalarıdır.⁶

Kur'an'da Kehf suresinde anlatılan Hz. Musa aleyhisselam ile Hızır kıssasında, insanların sahip olduğu zahiri bilginin dışında, Allah'ın bazı kullarına lütfettiği ledünni bir ilim olduğu ifade edilmektedir. Yine Hz. Yusuf'un kokusunu Mısır'dan alan Yakup aleyhisselam, kendisini ayıplayan çocuklarına, "Allah'tan ben sizin bilmediklerinizi bilirim"⁷ demiş⁸ ve kendisinin sahip olduğu ayrı bir ilim olduğunu ifade etmiştir.

"Kur'an'ı iyice düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitler mi var?"⁹; "Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı, onda birbiriyle çelişen çok şey bulurlardı."¹⁰ gibi ayetler Kur'an'ın hemen anlaşılıp geçilecek bir kitap olmadığını, üzerinde çok fazla düşünülerek türlü türlü anlamlarının ortaya çıkarılması gerektiğini ifade etmektedir.

B.Hadislerden Deliller

Hz. Peygamber aleyhisselatü vesselam şöyle buyurmaktadır: "Kur'an'ın bir zahiri, bir batını, bir haddi ve bir de matla'ı vardır."¹¹

"Kur'an arşın altındadır. Onun kulların hüccet yaptığı zahiri ve batını vardır."¹²

"Kur'an yedi harf üzerine indirildi. Ondaki her harfin bir zahiri, bir batını vardır. Ali b. Ebi Talib'de zahir ve batın bilgisi mevcuttur."¹³

"Kur'an'ı okuyun, garip manalarını araştırın."¹⁴

⁶ Zerkani, s. 80.

⁷ 12 Yusuf 96.

⁸ Ateş, s. 28.

⁹ 47 Muhammed 24.

¹⁰ 4 Nisa 82.

¹¹ Kamil Miras, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, İstanbul 1956, c. 1, s. 402-403.

¹² Miras, c. 1, s. 51.

¹³ Ebu Nuaym el-İsbahani, *Hilyetü'l-Evliya*, Mısır 1351/1933, c. 1, s. 65.

¹⁴ Ebu Talib El-Mekki, *Kut'ul-Kulub*, Mısır neşri, c. 1, s. 120, zikreden Ateş.

C.Sahabelerden Deliller

Hiz. Ali, “Yalnız Fatiha hakkında bildiklerimi yazsam yetmiş deve yükü kitap olur.”; “Yakin dört dala ayrılır: Zeka görüşü, hikmet te’vili, ibret öğütü ve öncekilerin sünneti. Fıtnatı gören hikmeti anlar. Hikmeti anlayan ibreti bilir. İbreti bilen öncekilerin sünnetindedir.”¹⁵

İşari tefsir sahibi alimlerden Suyuti ayetlerin farklı anlamlarının olabileceğini aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

“Ayetin batın manasını araştırıp elde edilen manayı zahiri ile karşılaştırınca esas manasına vakıf olunur.

Ayetin zâhiri lafzıdır, bânını ise te’vilidir.”¹⁶

İbni Abbas şöyle demiştir: “Kur’an’ın dalları ve fenleri vardır; zahrları ve batınları vardır. Onun harikaları tükenmez, onun nihayetine varılmaz. Onunla rıfk ile yürüyen kurtuluşa erer, ancak ona şiddetle yaklaşan batır. Onda kıssalar, meseller, helal ve haram, nasih ve mensuh, muhkem ve müteşabih, zahr ve batın vardır. Kur’an’ın zahrı tilavettir, batını ise te’vildir. Onunla ilgili alimlerle sohbet edin, sefihten sakının.”¹⁷

Ebu’d-Derda şöyle demektedir: “Bir adam Kur’an’a çeşitli yönlerden bakmadıkça manasını anlayamaz.”

İbni Mes’ud ise şunları söylemektedir: “Kim evvelkilerin ve sonların ilmini isterse Kur’an’ı yönlere ayırsın.”¹⁸

Hiz. Ömer vefat ettiği zaman İbni Mes’ud: “Zannedersem ilmin onda dokuzu gitti” demiştir. “Aramızda sahabenin büyükleri varken böyle mi söylüyorsun?” diyenlere “Ben sizin anladığınız ilmi söylemiyorum” demiştir.¹⁹

İbni Abbas konuyla ilgili şu hadiseyi anlatmaktadır: “Ömer beni Bedir’e katılanların yanına alırdı. Onlardan bazıları içlerinden ‘Niçin bunu aramıza alırsın, bizim bunun kadar oğlumuz var’ derlerdi. Ömer de: ‘Siz öyle bilin’ derdi. Bir gün Ömer beni onların meclisine çağırdı. Beni kendilerine göstermek için çağırdığını sandılar. Ömer onlara sordu: Allah Teala’nın ‘Allah’ın yardımını geldiği zaman...’ ayeti hakkında ne dersiniz? Kim Allah bize yardım ettiği, fetih verdiği zaman O’na hamd ve istiğfar etmekle emrolduğumuzu ileri sürdü, kimi de sustu. Ömer bana ‘Sen de mi böyle diyorsun Ey İbni Abbas?’ dedi. Dedim ki: ‘Hayır, oradaki yardım ve fetih, Allah’ın resulünün eceline işaretidir. Yani Allah’ın yardımını ve fetih geldiği zaman bu,

¹⁵ Buhari, Diyat 24, 36; Nesai, Kasame 13; İbni Hanbel, I, 79.

¹⁶ Celalüddin es-Suyuti, el-İtkan fi Ulumi’l-Kur’an, Thk. M. Ebu’l-Fadl İbrahim, Tehran, 1343, c. 4, s. 225.

¹⁷ Zerkani, s. 80; Çelik, s. 3.

¹⁸ Ateş, s. 35.

¹⁹ Hilve, I, s 311-312.

senin ömrünün bittiğine işaretler. Artık Rabbine hamdet, Ona istiğfar et, şüphesiz O, tevbeleri kabul edicidir, demektir.' Ömer: 'Ben de bunu senin bildiğin gibi biliyorum.' dedi.²⁰

Benzer şekilde "Bugün size dininizi tamamladım"²¹ ayeti nazil olunca, sahabe sevindi. Hz. Ömer ise ağladı ve şöyle dedi: "Kemalden sonra noksanlık gelir." Bununla Hz. Peygamber aleyhisselatü vesselamın vefatının yaklaştığını anlatmak istiyordu. Gerçekten de Hz. Peygamber aleyhisselatü vesselam o olaydan sonra 81 gün yaşadı.²²

İbni Abbas muhacirler arasında oturuyordu. Kadir gecesinden bahsedildi. Herkes kendisine göre bir mana verdi. Ömer dedi ki: 'Ey İbni Abbas, sana ne oldu ki konuşmuyorsun? Konuş, çocukluk sana engel olmasın.' Bunun üzerine İbni Abbas konuştu: 'Ey müminlerin emiri, Allah tektir, teki sever. Dünya günlerini yedi üzerine döner yaptı. İnsanı yedi (aşama)dan yarattı. Rızıklarımızı yediden yarattı. Üstümüzde yedi gök yarattı. Altımızda yedi yer yarattı. Mesaniden yedi ayet verdi. Kitabında yedi akraba ile evlenmeyi yasakladı. Mirası yediye taksim etti. Yedi organımız üzerine secde etmeyi emretti. Allah'ın resulü s.a.s Kabe'yi yedi defa tavaf etti. Safa ile Merve arasında yedi defa koştu. Şeytan'ı yedi defa taşıladı. Kadir gecesinin de Ramazan'ın son yedisinde olduğunu gösterdi.' Ömer buna hayret etti.²³

D.Alimlerden Deliller

Ehlisünnet uleması kurallarına uygun olarak yapılmış olan işari tefsiri olumlu karşılamışlardır. Buna göre bir müfessirin bilmesi gereken ilimlere sahip olan kimsenin, Kur'an'ın zahiri anlamı haricindeki anlamlarını ortaya koymalarında bir mahzur yoktur. Buna karşılık başta mezhebin kurucusu Davud-ı Zahiri olmak üzere zahiriler, işari tefsiri kabul etmezler. Zahiriler Kur'an'ın zahir manasından başka bir mana taşımadığını iddia ederler.²⁴

Teftezani ayetlerde bir takım ince manalar, gizli işaretler olduğunu söylemektedir: "Batnilere Batini denmesinin sebebi, nasların zahir anlamını kabul etmedikleri, onların ancak birinci muallimin bilebileceği manaları olduğunu söylemelerindedir. Fakat bazı muhakkik alimler 'Naslar zahirleri üzeredir. Bununla beraber onlarda süluk erbabına açılan bir takım ince

²⁰ Buhari, Tefsiru Sure, 110/4.

²¹ 5 Maide 3.

²² Cemaleddin el-Kasimi, *Tefsir İliminin Temel Meseleleri*, terc. Sezai Özel, İstanbul 1987, s. 54.

²³ Hilye, I, s. 317.

²⁴ Cerrahoğlu, c. 2, s. 11.

manalar, gizli işaretler vardır ki, bunlarla zahir manayı bağdaştırmak mümkündür' şeklindeki sözleri imanlarının kemalini ve irfanlarını gösterir."²⁵

Elmalılı Hamdi Yazır, meşhur tefsirinde yeri geldikçe işari manalar vererek, işari tefsirin değerini dolaylı olarak ifade etmektedir. Ayrıca ayetlerin çeşitli anlamlarının olabileceğini, bundan dolayı işari tefsirin makbul bir tefsir olduğunu açık ve net bir şekilde ifade etmektedir: "Kur'an'ın lisanı lügaz ve muamma gibi remizden ibaret sembolik bir ifade değildir. Şüphe yok ki nususta asl olan mani bir karine bulunmadıkça zahiri üzere haml olunmaktır. Bununla beraber şu da muhakkaktır ki Kur'an'ın ümmü'l-kitap olan muhkematının yanında hafî, müşkil, mücmel ve müteşbihatı, hakikatı, mecazı, sarihi, kinayesi, istiasesi, temsili, tensisi, iması, belagatinin nükteleri, tarizleri, telmihleri, remizleri de vardır. Bütün bunlarda en vazıh olan mana maksut olmakla beraber müstetbeat-ı terakib (satır aralarında işaretlerle anlatılanlar) denilen ve tali derecede matlup olan nice ifadeler de vardır. Usul ilminde malum olduğu üzere zahirin zahir olması aynı zamanda te'vil, tensis, mecaz ihtimallerini kesmiş olmak lazım gelmeyeceği cihetle o zahire münafi ve münakız olmayarak maiyetinde bazı ihtimallerle tali derecede birçok işaretlerin anlaşılıp istinbat olunabilmesi, muhkematın vuzuh ve beyanına aykırı olamayacağı gibi, bilakis 'apaçık Arap lisanı'²⁶ üzere olmasının levazımındandır. Bundan dolayı Kur'an'da hiç batın, remiz ve ima yoktur demek doğru olmaz... Fakat Kur'an 'O'nu gereği gibi düşünmüyorlar mı? Eğer Kur'an Allah'tan başkasına ait olsaydı, elbette içinde birçok tutarsızlıklar bulurlardı."²⁷ Esası üzere çelişkiden beri, son derece belîğ bir kelam olduğu için, zahiri ve batını arasında aykırılık ve çelişkiden münezzehtir. Haddi aşmamak şartıyla ondan zaman zaman Vehbi ve zevki olarak alınan tuluat ve ilhamlara nihayet tasavvur olunamaz."²⁸

III. İşari Tefsirde Ölçüler

Ayetlere işari mana verilmesinde temel ölçü, ifrat tefritten uzak şekilde orta yolu tercih etmektir. Ayetlerin zahiri manalarının tamamen göz ardı edilerek, sadece işari manalarının öne çıkarılması ifrattır. Buna karşılık ayetlerin sadece zahiri manaları olabileceğini ileri sürmek, işari manaları yok saymak ise tefrittir. Bu iki aşırılıktan uzak şekilde, ayetlerin zahir ve sarih manalarını esas kabul ederek, işari manaların verilmesi uygundur.²⁹

²⁵ Süleyman Ateş, *Sülemi ve Tasavvufi Tefsiri*, İstanbul 1969, s. 15.

²⁶ 26 Şuara 195.

²⁷ 4 Nisa 82.

²⁸ M. Hamdi Yazır, *Hakd Dini Kur'an Dili*, c. 4, s. 5614.

²⁹ Çelik, s. 27.

Yukarıdaki genel ölçüyü ifade ettikten sonra, ayetlere verilen işari mananın doğru kabul edilebilmesi için gerekli olan şartlar üzerinde duralım:

1. Verilen işari mananın zâhir manaya aykırı olmaması gerekir.
2. Verilen manayı destekleyen başka bir delil bulunmalıdır.
3. İşari mananın tek mana olduğunu ileri sürmemelidir.
4. Verilen mana şer'i ve akli bir delille çelişmemelidir.
5. Uzak ve anlamsız yorumlar yapılmamalıdır.

IV. Abdülkadir Geylani Hazretleri

Tam ismi Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdülkadir b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost el-Geylânî (ö. 561/1165-66) olup Kadiriyye tarikatının kurucusudur. 470'te (1077) Hazar denizinin güneybatısındaki Gîlân eyalet merkezine bağlı Neyf köyünde doğdu. Babası Ebû Sâlih Mûsâ dindar bir kimseydi. Ancak babası hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Hz. Ali'ye ulaşan soy şeceresi şöyledir: Abdülkadir-i Geylânî b. Mûsâ b. Abdullah b. Yahyâ b. Muhammed b. Mûsâ el-Cevn b. Abdullah el-Kâmil b. Hasan el-Müsennâ b. Hasan b. Ali. Annesi devrin tanınmış zâhid ve sûfilerinden Ebû Abdullah es-Savmaî'nin kızı olan Ümmü'l-Hayr Emetü'l-Cebbâr Fâtıma'dır.

Küçük yaşta babasını kaybeden Abdülkadir, annesinin yanında ve dedesi Savmaî'nin himayesinde büyüdü. On sekiz yaşına gelince annesinden izin alarak bir kafîleye katılıp Bağdat'a gitti (1095). Orada Ebû Galib b. Bâkîllânî, Ca'fer es-Serrâc, Ebû Bekir Sûsen ve Ebû Tâlib b. Yûsuf gibi âlimlerden hadis; Ebû Saîd el-Muharrimî (Mahzûmî), Ebû Hattâb ve Kadî Ebû Hüseyin gibi hukukçulardan fıkıh; Zekeriyâ-yı Tebrîzî gibi dilcilerden de edebiyat okudu. Bağdat mutasavvıflarıyla yakın dostluklar kurduğu bu yıllarda Ebû'l-Hayr Muhammed b. Müslim ed-Debbâs (ö. 525/1131) vasıtasıyla tasavvufa intisap etti. Kaynaklar tarikat hırkasını Debbâs'tan giydiğini ve onun damadı olduğunu bildirirler.

Hocası Ebû Saîd'in kendisine tahsis ettiği Bâbülerec'deki medresede hadis, tefsir, kıraat, fıkıh ve nahiv gibi ilimleri okuttu ve vaaz vermeye başladı. Ancak bir süre sonra bütün bunları bırakarak inzivaya çekildi. Muhtemelen inziva döneminin sonunda oğlu ile birlikte hacca gitti. Mekke'de tanıştığı birçok sûfiye hırka giydirdi. Kaynaklar dört kadınla evli olduğunu söyler. Ancak ne zaman evlendiği bilinmemektedir. Bağdat'ta vefat etti. Başlıca eserleri: 1. el-Gunye li-tâlibî tarîki'l-hak (Kahire 1288). 2. el-Fethu'r-rabbânî ve'l-feyzü'r-rahmânî (Kahire 1281,

1303). 3. Fütûhu'l-gayb (İstanbul 1281; Kahire 1304). Bu eseri hakkında aşağıda bilgi verilecektir. 4. el-Füyûzâtü'r-rabbâniyye fi evrâdi'l-Kadiriyye (İstanbul 1281, Kahire 1303). 5. Mektûbât. 6. Cilâü'l-hâtır min kelâmi Şeyh Abdilkâdir. 7. Sırrü'l-esrâr ve mazharü'lenvâr. 8. ed-Delâil. 9. es-Sirâcü'l-vehhâc fi leyleti'l-Mirrâc (İstanbul 1312). 10. Akıdetü'l-Bâzi'l-eşheb (Behcetü'l-esrâr'ın kenarında).³⁰

V.Fütuhu'l-Gayb

Abdülkadir-i Geylani'nin (ö. 561/1165-66) tasavvufa dair eseridir. Abdülkadir-i Geylani'nin sohbet meclislerinde, tekke ve medresede yaptığı konuşmaların oğlu Abdürrezzak tarafından derlenmesinden meydana gelmiştir. Yetmiş sekiz bölüme (makale) ayrılmıştır. Abdülkadir-i Geylani'nin verdiği bilgileri ilham yoluyla doğrudan Allah'tan aldığını ifade etmek için esere muhtemelen derleyicisi tarafından "gaybdan gelen bilgiler" anlamında fütuhu'l-gayb ismi verilmiştir.

Dinin emirlerine uyma. yasaklarından kaçınma ve kadere rıza gösterme konularına dair kısa bir bölümle başlayan eser mücahedenin ehemmiyet ve lüzumundan bahseden bölümle sona erer. Eserin sonunda Abdülkadir-i Geylani'nin çocuklarına öğütleri. hastalığı ve ölümüyle ilgili bilgiler yer alır.

Fütuhu'l-gayb'da dünya, zühd, takva, fakr, havf ve reca, rıza, teslimiyet, müridlik, müşahede, marifet, nefis gibi tasvufun genel konuları sade bir üslupla anlatılmıştır. Fütuhu'l- gayb ilk olarak İstanbul'da (1281) ve Muhammed et-Tazefi'nin Abdülkadir-i Geylani'nin menakıbına dair eserinin kenarında Kahire'de (1317) yayımlanmıştır. Daha sonra çeşitli baskıları yapılan eser (Kahire 1380, 1392) son olarak Muhammed Salim el-Bevvab tarafından neşredilmiştir (Dımaşk 1986). Eser İbn Teymiyye ve Abdülhak ed-Dihlevi tarafından şerh edilmiştir. Tasavuf karşıtı olan İbn Teymiyye'nin bu eserinde Abdülkadir-i Geylani'den saygıyla bahsetmesi ve fikirleriyle uyum içinde bir tavır sergilemesi ikisinin de Hanbeli mezhebine mensup oluşuyla açıklanabilir. Fütuhu'l- gayb Abdülkadir Akçiçek tarafından Gizliden Sesler adıyla Türkçeye (Ankara 1962; 6. bs., istanbul 1977) çevrilmiştir.³¹

³⁰ Süleyman Uludağ, "ABDÜLKADİR-i GEYLÂNÎ", DİA, cilt: 01; sayfa: 237 vd.

³¹ Nihat Azamat, "Fütuhu'l-Gayb", DİA, c. 13, s. 259 vd.

VI. Fütuhu'l-Gayb'da Yer Alan İşari Tefsirlerden Örnekler

“Eğer şükrederseniz size daha fazlasını elbette vereceğim. Nankörlük ederseniz muhakkak azabım şiddetlidir.”³²

Bu ayetin işari tefsirinde insanın kendisine verilen şehvet kuvvetinin esiri olmayıp sabretmesi ve Allah'a yönelmesini tavsiye etmektedir. Bu takdirde Allah ya o şehvet kuvvetinden o kişiyi kurtarır ya da şehvet arzusuna helal bir şekilde ulaşmasını sağlar. O kulunu da sabreden ve şükreden kulları arasına kayıt eder:

“Eğer sana fakirlik halinde evlenme şehveti (arzusu) ilka edilir ve sen bunun temininden aciz kalır yine de Bari Teala'dan bir çıkış yolu bekleyerek sabredersen; ya sana ilka ettiği ve sende var ettiği bu kuvvetli arzuyu senden alıp izale etmek suretiyle külfetini taşıma hususunda sana yardım ederek, ya seni ve hayatını koruyarak; ya da dünyada bir ağırlık ve ahirette de bir meşakkat duymaksızın yeterli ve tatmin edici bir mevhibe olarak o arzuyu sana ulaştırmak suretiyle yardım eder. Buna sabrettiğin ve kısmetine razı olduğun için Allah, seni sabreden ve şükreden diye isimlendirir, senin ismet ve kuvvetini artırır. Eğer bu arzu senin kısmetinse; kafi bir mütemmim olarak onu sana sevk eder ve böylece sabrın şükre dönüşür. Allah Teala şükredenlere daha çok vereceğini vaad etmiştir.”³³

“İçinizden mücahidleri ve sabredenleri bilmek ve durumlarınızı anlamak için sizi sınavacağız.”³⁴

Bu ayetin işari tefsirinde belalara sabretmenin müminin imanını kuvvetlendireceğini, müminin imanın cehennem alevini söndürdüğü gibi bu belaları da etkisiz hale getireceğini, belalara sabreden müminin siddik, şehid ve salihler makamına yükseleceğini ifade etmektedir:

“Ne nimetlere kavuşmayı ne de belalardan savuşmayı seç! Senin iştiyakın yahut nefretinle değişmez; kısmetin olan seni bulacak. Senin için takdir edilen onlarsa eğer; belalar da sana

³² İbrahim 7.

³³ Abdülkadir Geylani, Fütuhu'l-Gayb, çev. İlyas Aslan, Derya Çakır, İstanbul 2006, 5. Baskı, s. 35.

³⁴ Muhammed 31.

ulaşacak! İster onlardan muzdarip ol, ister onları duayla kaldır, ister onlara sabret ve ister de Halik-ı Zülcelal'in rızası için onlara tahammül göster...

Takdir edilene teslim ol ki, sende fiilini icra etsin. Eğer nimetler takdir edilmişse şükürle meşgul ol. Eğer belalarsa takdir edilen dayan ve sabır göster! Sana anlatılan ve senin intikal ettiğin haller ise Refik-i Ala'ya vasıl olmak için itaat ve velayetiyle emrolunduğun Mevla'nın yolunda katettiğin menziller miktarınca ya muvafakat edip bunlarla nimetlenirsin ya da bunlarda yok olup fenaya erersin. İşte o zaman senden önce hükümdara gidip O'na yaklaşan ve O'nun indinde her türlü letafet, sürur, emniyet, keramet ve nimeti bulan kimseyi görmek üzere, daha önceki siddik, şehid ve Salihlerin makamına ulaşırsın.

Bırak belalar seni ziyaret etsin; belaların yolunu kesme, gelip yaklaşmalarından korkup durma. Zira onların ateşi cehennemden ateş ve alevinden daha büyük değildir. Beşeriyetin en hayırlısı; arzın taşıdıklarının ve semanın gölgelediklerinin en şereflişi Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem rivayet edilen bir hadiste şunu haber veriyor: "Cehennem ateşi mümine 'geç ey mümin, nurun alevimi söndürdü' der."

Kızgın haldeki ateşin alevini söndüren nur, müminin dünyada iken sahip olduğu, dünyaya itaat edeni de isyan edeni de terk etmeyecek olan nurdan başkası değildir. Öyleyse bu nur, belaların alevini söndürsün, sen de sabrının ve Mevla'ya muvafakatinin serinliği ile başına gelenin ve sana yaklaşan heyecanını hisset. Bela sana, seni helak etmek için gelmez. Aksine seni sınamak, imanının sıhhatini veya kininin ipinin sağlamlığını pekiştirmek için gelir. Belanın batını da Mevla'nın seninle övündüğünü sana müjdelemek içindir."³⁵

"Yalnız O'na kulluk edin ve O'na hamd edin. Çünkü sonunda yine O'na döndürüleceksiniz."³⁶

Abdülkadir Geylani Hazretleri bu ayetin işari tefsirini şöyle yapmaktadır. İnsan Allah'ın kendisine verdiği dünya nimetlerine kendisini kaptırıp ibadetlerini geri bırakır. Allah da o insanı dünyada ve ahirette kendisinden uzaklaştırır, malını ve mülkünü ondan geri alır. Eğer insan ibadetlerine devam ederse Allah ona verdiği nimetleri eksiltmez. Bu insan Allah'ın hizmetçisi, mal mülk de o insanın hizmetçisi olur.

"Allah Teala kuluna mal mülk cinsinden dünya nimetleri ihsan eder. Kul bu mal ve mülkle kendini meşgul eder ve ibadetlerinden geri kalır... Rab Azze ve Celle böyle bir kulla arasına

³⁵ Geylani, s. 37 vd.

³⁶ Bakara 176.

perde koyar. Onu dünyada ve ahirette kendisinden uzaklaştırır. Hatta malını ve mülkünü ondan geri alır. Böylece kul, dünyada fakr u zaruret içinde kalır.

Kendisine dünya nimetlerinden ihsan edilmiş olan kul, şayet ibadetlerinden geri kalmaz ve Rabbine itaatle meşgul olmayı sürdürüşe, bir zerre bile eksiltmeksizin Rabbi Teala da üzerine nimetlerini daim eyler. Bu kul, Allah Teala'nın hizmetçisi, malk mülk de bu kulun hizmetçisi olur.”³⁷

“Bu Allah'ın lütfudur, onu dilediğine verir.”³⁸

Bu ayetin işari tefsirinde Abdülkadir Geylani Hazretleri, Allah dostlarının diğer insanlardan üstün olduğunu ve bu üstünlüğün Allah tarafından onlara ihsan edildiğini ifade etmektedir. Bazı insanlar Allah dostlarını büyüklüğünü fark edemedikleri gibi onları da kendileri gibi zannetmektedirler. Halbuki Allah dostları Mevla'ya, o insanlar ise hevalarına kulluk ederler. Allah dostları ahirete o insanlar ise dünyaya meyl ederler. Allah dostları Mevla ile dostluk eder, o insanlar ise diğer insanlar ile dostluk eder. Allah dostlarının kalbi Rabbülalimin'e bağlıdır, o insanların kalbi ise diğer insanlara. Allah dostları varlığı değil varlığın Yaratıcısı'nı görürler ve böylece kurtluşa ererler. O insanlar ise varlığa, Dünyayı görürler ve onun tuzağına düşerler.

“Ey heva sahibi kişi! Allah dostlarının halinde olduğunu iddia etme. Senin kulluğun hevaya, onların kulluğu Mevla'yadır. Senin rağbetin dünyaya, onların rağbeti ise ahiretedir.

Sen dünyayı görürsün, onlar ise yerin ve göğün Rabbi'ni görürler.

Senin ünsiyetin mahlukat ile, onların ünsiyeti ise Hakkk ve Azze Celle ile. Senin kalbin yeryüzündekilere bağlıdır, onların kalpleri ise Büyük Arşın Rabbi'ne.

Gördüğün kimse seni avlar. Onlar ise senin gördüğünü görmezler, eşyanın Halik'ını ve O Yaradan'ın onda gördüğünü görürler. Onlar bununla muvaffak oldular ve kurtuldular. Sen ise dünyadan arzularını istemiş olduğunun rehini oldun. Onlar halktan, hevedan, iradeden ve emelden fani oldular da Melik-i Ala'ya vasıl oldular. Allah Teala onlarda görmeyi umduğu itaat, hamd ve senaya onları muvaffak kıldı...

Onlar buna sarıldılar ve Rahman'dan gelen inayet ve yardım sayesinde az gayretle işleri asan oldu. İtaat onlara bir ruh ve gıda; dünya da sanki Mevla Cenneti onlarınmışçasına o an onlar için felaket ve rezalet oldu. Zira gök ve yerin sebatını (ölüm ile hayatın kararlılığını), yaratıp varerdenin fiilini kendilerinde görünceye dek hiçbir şeyi görmemişlerdi. Hükümdarları onları

³⁷ Geylani, s. 40.

³⁸ Maide 54.

yuvarlak yaptığı arzın çivileri kılmıştır. Herbiri çakılmış birer dağ gibidir. Öyleyse onların yolundan çekil! Babaların ve oğulların, davalarından döndüremediği kimselerle rekabet etme! Onlar ki Rabbim'in yarattığı ve yeryüzüne yayıp çoğalttığı insanların en hayırlılarıdır. Gök ve yer ayakta durdukça Allah'ın selamı, esenliği onların üzerine olsun. Amin.”³⁹

“Allah sana bir zarar dokunduruşa, onu O'ndan başka hiçbir kimse gideremez. Sana bir hayır dilerse O'nun lütfunu geri çevirecek hiç kimse yoktur. O bunu kullarından dilediğine eriştirir. O, mağfiret ve merhamet sahibidir.”⁴⁰

Bu ayetin işari tefsirinde Andulkadir Geylani Hazretleri tasavvuftaki fenafillah inancı çerçevesinde açıklamada bulunmaktadır. Fenafillah inancına göre tasavvuf yoluna giren kimsenin uğrayacağı duraklardan birisi de fenafillah mertebesidir. Bu mertebede tasavvuf yolcusu önce varlıktaki bütün oluşların Allah'tan olduğunu (tevhid-i ef'al) kabul eder. İkinci olarak varlıkta görülen sıfatların hepsinin Allah'ın sıfatları olduğunu (tevhid-i sıfat) ve son olarak da varlığın Allah'ın zatı ile ayniyetini (tevhid-i zat) kabul eder. Dolayısıyla insanın başına gelecek iyi ve kötü haller Allah'ın iradesi dışında gerçekleşemez. Hiç kimse Allah'ın takdiri olmadan bir zarar da veremez, iyilik de yapamaz. O halde Allah'tan başka hiç kimseyi gerçek fail görmemeli, ona güvenip Allah'ı unutmamalıdır.

“Mahlukattan hiç kimseyle ferahlanma ve hiç kimseyle ünsiyet kurma. İçinde bulunduğun hale kimseyi muttali kılma. Bilakis ünsiyetin hakiki dost olan Ol Veliyy ile, ferahlanman da Ol Selam ile olsun. Şikayetini ise Ol Halim'den yine Ol Mucib'e et! Bir ikinciyi tanıma! Hiç kimse bir zarara ya da bir faydaya (ed-Darr ve'n-Nafi'), zillete ve izzete (el-Mu'izz ve'l Muzill), alçaltmaya ya da yüceltmeye (el Hafız ve'r-Rafi'), fakirleştirmeye veya zenginleştirmeye (el-Muğni ve'l-Mani'), canlandırmaya veya öldürmeye (el-Muhyi ve'l- Mumit) malik değildir. Eşyanın tamamı Allah azze ve cellenin mahlukudur. Her şey O'nun yed-i kudretinde; O'nun emri ve izni ile hareket eder. Her şey belirli bir süreye kadar caridir. O'nun katında her şeyin bir miktarı vardır. Onun ertelediğini öne alıp icra edecek, icra ettiğini de erteleyecek kimse yoktur.”⁴¹

³⁹ Geylani, s. 42-43.

⁴⁰ Yunus 107.

⁴¹ Geylani, s. 50-51.

“Şükrederseniz sizi daha çok nimetlendiririz.”⁴²

Müellif bu ayetin işari tefsirinde bela ve musibetlerin en büyüklerinin Allah'ın sevdiği kullarının başına geldiğini, Allah'ın bela ve musibetlerle onları sürekli imtihan ettiğini ifade etmektedir. Bela ve musibetler bu seçkin kulların sürekli Allah'ın huzurunda bulunmalarını ve uyanık olmalarını sağlar. Allah bu kullarını sevdiği için onların huzurundan uzak kalmalarını istemez, bela çengelleri ile onların kalplerini kendisine yönlendirir. Böylece bela ve musibetler sebebi ile onların heva ve heveslerini eritir, nefislerini kırar. Onlar için yegane huzur ve sükun Allah azze ve celle olur. Allah'ın kazasına rıza, verdiği kanaat ve belasına sabrederler. Böyle yaptıkları için insanların ve diğer varlıkların şerrinden dolayı kalplerine gelen şeyden emin olurlar. Kalplerinin kuvveti artar.

“Allah Teala bu sadat-ı kiramı sürekli imtihan eder. Ta ki daima huzurda bulunsunlar ve müteyakkız olsunlar. Çünkü O onları sever. Onlar da muhabbet ehlidirler ve Hakk'ı severler. Muhip asla mahbubundan başkasını tercih etmez. Bela onların kalpleri için bir çengel, nefisleri için bir dizgindir. Onları, gayelerinin ve Yaraticılarının dışında bir sükuna meyletmekten alıkoyar. Haklarındaki bu durum devam ettiği zaman hevaları erir, nefisleri kırılır. Hak batıldan temeyyüz eder. Arzuları, istekleri ve nefislerinin dünya ve ahirette isteyebileceği rahat ve lezzetlerden herr ne varsa bertaraf olur. Onlar için sükun Hakk azze ve cellenin vaad ettiği; O'nun kazasına rıza, verdiği kanaat, belasına sabırdır. Böylelikle halkın şerrinden dolayı kalplerine arız olan şeyden emin olurlar. Kalplerinin kuvveti artar. Ve azalar üzerindeki velayeti eski haline döner. Çünkü bela, kalbi ve yakini güçlendirir, iman ve sabrı sağlamlaştırır, nefis ve hevayı ise zayıflatır. Ne zaman ki mümine bir elem arız olsa ve o mümin sabır, rıza ve Rabb azze ve cellenin fiillerine teslim olsa, Rabb Teala ondan razı olur ve ona bahşeder. Böylece ona yardım, destek ve başarı gelir.”⁴³

“Padişahlar bir memlekete girdiler mi, orayı perişan ederler ve oranın izzetli kişilerini zelil kılarlar.”⁴⁴

Saba melikesi Belkıs'ın Süleyman aleyhisselam ile ilgili olarak söylediği bu sözlerin ifade edildiği ayetin işari tefsiri, yine müellif tarafından tasavvufi yaklaşımla yapılmaktadır. Buna

⁴² İbrahim 7.

⁴³ Geylani, s. 59.

⁴⁴ Neml 34.

göre; kalp bir memlekettir ve bu memlekette birden fazla hükümdar olamaz. Hükümdar bir memleketi ele geçirdiğinde orada kendi iktidarını hakim kılar, azizleri zelil eder, zelilleri aziz eder. Tıpkı bunun gibi Allah Teala, insan kalbini heva ve mahlukat şirklerinden temizlemek ve orada sadece kendi tevhidi, marifeti, esrarı, ilmi ve yakınlığını hakim kılmak için kulu belalarla imtihan eder. Belalar kulun kalbini temizler ve yegane hükümdar olarak kalpte Allah Teala kalmış olur.

“Ancak velayet için seçilmiş meczubinden olan kul bunun dışındadır. Çünkü hevasının pisliğinden ve ona tabi olmaya meyletmekten, nefsin şehvet ve hazlarına yönelmekten, mahlukatla mutmain olmaktan, ona yakın olarak razı olmaktan, onda sükun bulup onunla sebat etmekten ve onlarla ferahlanmaktan arınmak için ona bela gereklidir. Bütün bunları eritinceye kadar bela ile imtihan olunur. Böylelikle kalp bunların tamamının ihracıyla temizlenir. Geriye Rabb Azze ve Celle'nin tevhidi, marifeti ve türlü sırlar, ilimler ve yakınlık nurlarından ibaret olan gayb varidatı kalır. Çünkü o (kalp) ikinin sığamayacağı bir evdir.”⁴⁵

“Onlar benim düşmanımdır, ancak Alemlerin Rabbi (benim dostumdur)”⁴⁶

Müellif bu ayetin işari tefsirinde insanın maddi ve manevi varlığının (bedeninin, organlarının, vücudunun, hareketlerinin, duyularının, aklının, amelinin) kendisinin düşmanı olduğunu ifade etmektedir. Bunlar insanı Allah Teala'dan ayıran perdelerdir ve bu perdelerden kurtulmadıkça insan ruhaniler zümresine katılamaz.

“Bütününe düşmanlık etmedikçe, aza ve organlarının tamamına muhalefet etmedikçe, sende ruh var olmadan önce mevcut olan şeylerin tamamından (vücudundan, hareketlerinden ve duruşlarından, işitmenden ve görmenden, konuşmandan, kuvvetinden, çalışmandan, amelinden ve aklından) ve ruh üfürüldükten sonra sende bulunan şeylerden (seni Rabbin Azze ve Celle'den ayıran perdelerin hepsinden) kurtulmadıkça ruhaniler zümresine dahil olmaya tamah etme! Sen; sırrın sırrı ve gaybın gaybı münferti bir ruh olduğunda batınında eşyaya yönelik bir muhalefet oluşur ve her şeyi düşman, perde ya da karanlık olarak ittihaz edersin.”⁴⁷

⁴⁵ Geylani, s. 71.

⁴⁶ Şuara 77.

⁴⁷ Geylani, s. 98.

“Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kafirlerin ta kendileridirler.”⁴⁸

“Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar zalimlerdir.”⁴⁹

Müellif bu ayetlerin işari tefsirinde de aza ve organların insan tarafından yalnız Allah Teala’ya itaat etmek için kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Aza ve organların Allah Teala’ya itaat için kullanılması bunların şükrünü yerine getirmektir. Çünkü bütün organları ile birlikte insan yalnızca Allah’a kulluk etmek için yaratılmıştır. Böyle yapmadığı takdirde Allah’a itaat etmemiş, O’nun indirdiği Kur’an ile hükmetmemiş olur.

“Azalarla şükür ise onları mahlukattan bir şey için değil de yalnız Allah Azze ve Celle’ye itaat etmek için hareket ettirmen ve kullanmandır. Allah Teala’dan yüz çevirerek halktan bir kimseden karşılık göremezsin. Bu; nefis, heva, irade, emeller ve diğer yaratılmışlar için de geçerlidir. Bu; Allah’a itaat etmeyi asıl, metbu ve imam, bunun dışındakileri ise fer, tabi ve cemaat kılmak gibidir. Şayet böyle yapmazsan; Allah Azze ve Celle’nin mümin kulları için vaz ettiği hükümlerle hükmetmeyen, Salihlerin yolundan gitmeyen, sapık ve cahil biri olursun.”⁵⁰

VII. Sonuç

Müellif Abdülkadir Geylani Hazretleri’nin diğer kitaplarında olduğu gibi Fütuhu’l-Gayb isimli kitabında da ayetlerin işari tefsirine ilişkin çok sayıda örnek bulunmaktadır. Aslına bu kitaplara bir açıdan işari tefsir kitabı olarak bakılabilir. Çünkü bu kitaplar ayetlerin tasavvufi olarak açıklandığı, tefsir edildiği eserlerdir.

Fütuhu’l-Gayb kitabında da ayetlerin işari olarak tefsir edildiğine ilişkin örnekler çok sayıdadır. Yukarıda bunlardan bazıları üzerinde kısaca durduk. Bu işari tefsir örneklerinde müellif gizli şirk olarak isimlendirilen Allah’tan başka varlıkları gerçek güç sahibi görmek üzerinde hassasiyetle durmaktadır. Tefsir edilen ayetler genelde gizli şirki çok çeşitli açılardan ele almakta ve insanları bundan uzaklaştırmak için şiddetli ikazlarda bulunmaktadır.

⁴⁸ Maide 44.

⁴⁹ Maide 45.

⁵⁰ Geylani, s. 137.

Kaynaklar

- Abdulkadir Geylani, *Fütuhu'l-Gayb*, çev. İlyas Aslan, Derya Çakır, İstanbul 2006, 5.
- Ateş, Süleyman, *İşari Tefsir Okulu*, Ankara 1974.
- Ateş, Süleyman, *Sülemi ve Tasavvufi Tefsiri*, İstanbul 1969.
- Azamat, Nihat, “Fütuhu'l-Gayb”, *DİA*, c. 13, s. 259 vd.
- Buhari, *Diyat* 24, 36; *Nesai*, *Kasame* 13; *İbni Hanbel*, I, 79.
- Buhari, *Tefsiru Sure*, 110/4.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Ankara 1988, c. 2.
- Çelik, Muhammed, “İşari Tefsirin Sınırları ve Elmalılı Hamdi Yazır'da İşari Tefsir”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Diyarbakır 2002, c. 4, S. 2, s. 3 vd.
- Ebu Nuaym el-İsbahani, *Hilyetü'l-Evliya*, Mısır 1351/1933, c. 1.
- Ebu Talib El-Mekki, *Kut'ul-Kulub*, Mısır neşri, c. 1.
- el-Kasimi, Cemaleddin *Tefsir İlminin Temel Meseleleri*, terc. Sezai Özel, İstanbul 1987.
- es-Suyuti Celalüddin, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, Thk. M. Ebu'l-Fadl İbrahim, Tehran, 1343, c. 4.
- ez-Zerkani, Muhammed Abdulazim, *Menahilü'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, Kahire.
- Miras, Kamil, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, İstanbul 1956, c. 1.
- Uludağ, Süleyman “ABDÜLKADİR-i GEYLÂNÎ”, *DİA*, **cilt: 01; sayfa: 237** vd.
- Yazır, M. Hamdi, *Hakd Dini Kur'an Dili*, c. 4.